

**Галина Гримашевич,**  
*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри  
української мови та методики її навчання  
Житомирського державного університету імені Івана Франка,  
м. Житомир, Україна.*

## **ОНІМНИЙ ПРОСТІР ЗБІРКИ МАЛОЇ ПРОЗИ ОЛЕНИ ЛОТОЦЬКОЇ «АНГЕЛИ В НАМИСТАХ»: ТОПОНІМИ**

*Ключові слова: Олена Лотоцька, «Ангели в намистах», онімний простір, топоніми, мікротопоніми, ойконіми, хороніми.*

Репрезентанти художнього дискурсу – прозові та поетичні тексти – наповнені різноманітними класами власних назв, які утворюють онімний простір твору. Як зазначають дослідники, вивчення онімів у творчості будь-якого письменника має важливе значення, оскільки воно дає багатий матеріал для визначення його творчої манери, а також для розуміння загальної картини художнього світу твору [1, с. 131], адже «саме онімний простір є тим організувальним центром, що значною мірою об'єднує в єдине ціле всю художньо-образну систему» [1, с. 131].

З огляду на зазначене українські лінгвісти (Ю. Абрамян, Ю. Бабій, Н. Бияк, Е. Босва, І. Ільченко, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Крупеньова, В. Лучик, М. Максимюк, Ж. Масюк, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітько, А. Соколова, М. Торчинський, Л. Удовенко, О. Усова, С. Шевченко, Г. Шотова-Ніколенко та ін.) порушили низку проблем щодо функціонування онімів, переважно антропонімів, рідше – топонімів і спорадично – інших класів власних назв у художньому дискурсі Л. Мартовича, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Коцюбинського, Лесі Українки, І. Франка, В. Винниченка, Миколи Хвильового, Г. Тютюнника, Ю. Яновського, П. Загребельного, О. Гончара, А. Дімарова, І. Драча, Л. Костенко, В. Дрозда та ін.

Мета нашої розвідки – проаналізувати топоніми в збірці прозових мініатюр Олени Лотоцької «Ангели в намистах» [2] як складову онімного простору художніх текстів письменниці. Зауважимо, що цілком закономірно в текстах переважають антропоніми (понад 320 одиниць), другу позицію за кількістю вживання посідають топоніми, зокрема ойконіми, хороніми, мікротопоніми, комоніми (52 одиниці), спорадично вжито інші онімні класи слів (геортоніми, фалероніми тощо), що підтверджує думки вчених про те, що ядерною частиною в системі онімного простору можна назвати антропонімію, другий пласт утворює топонімія, інші ж розряди онімів становлять фонову його частину [4, с. 4].

Погоджуємося з міркуваннями мовознавців щодо нерозривного зв'язку топонімів художнього твору з іншими класами власних назв, оскільки цей різновид онімів підпорядкований загальним законам художності контексту та «вимальовує» просторову домінанту художнього твору, а лексичне оточення здатне актуалізувати різноманітні потенційні семи топоніма, підсилити його експресивність й емоційну виразність [3, с. 179–180].

Топоніміку художніх текстів можна поділити на дві групи – реальну й вигадану. У прозових мініатюрах досліджуваної збірки Олени Лотоцької зафіксовано тільки реальну топоніміку (назви країн, територій, міст, сіл, урочищ тощо), що зумовлено, очевидно, тим, що письменниця намагалася відтворити реальний топосвіт свого рідного с. Крупове Дубровицького р-ну Рівненської обл. (*Ми на **Крупов'є** йдемо, я й дочка* [2, с. 71], *Я з **Крупов'я*** [2, с. 73]), поряд із яким розташовані й інші комоніми (*Полетю за **Селянє*** [2, с. 26], *Чи ж не далекий світ **Залішанє*** [2, с. 258]), й усього того лісового простору, що його оточує, уживаючи мікротопоніми: *В **Ляшишиному** рожку* [2, с. 146], *Бежи на **Федорушине*** [2, с. 146], *За єю Пилип тую нівку, шо в **Дубах**, дає* [2, с. 149], *Завалився в **Одринки**...* [2, с. 296], *Чорниці збирала у **Гнилому бору*** [2, с. 319], *Так уже мені страшно тими лісовими дорогами ген за **Колійку чалапати*** [2, с. 190]. Крім того, авторка використала незначну кількість

топонімів (здебільшого назв країн, територій чи міст), які відіграли важливу роль у житті персонажів прозових мініатюр.

Насамперед зауважимо, що авторка вживає 6 хоронімів: Україна, Польща, Німеччина, Крим, Білорусь, росія. Цілком закономірно, що основне смислове навантаження має хоронім Україна (Вкраїна), ужитий 10 разів, який функціонує в мовленні персонажів, відображає їхню громадянську позицію: ... *а гети за шо жизнь одалі? Кажут, за **Україну*** [2, с. 83]; *Тиї хлопци з ліса, шо чужси, хотілі, щоб тутеки тожеть **Україна** була* [2, с. 83], *Тиї хлопци-бандеровци ши в школі знали, шо самостійна **Вкраїна** – то добре* [2, с. 274], ... *казав, щоб не плакалі, щоб горділіса, бо погиб із честю... за **Вкраїну*** [2, с. 276], *І місто – це **Україна!*** [2, с. 215], *На наступних виборах тітка Гандзюлька голосувала «як ти, Нінко, скажеш, щоб туко за **Вкраїну**»* [2, с. 274], *Ох, сину, сину, голову зложив за тую **Вкраїну**...* [2, с. 280], *Ох, коб знала, чії ви, соколи, мо' б як рудних сповестіла, де голови свої зложилі... за тую **Україну*** [2, с. 83]. Крім того, відзначаємо функціонування хороніма Україна зі значенням 'Схід України' як певне протисталення Заходу України: *Ви ж, мабуть, знаєте, у нас там, в **Україні**, голод* [2, с. 138].

Таку саму частому вживання має топонім Сибір як назва території, куди було заслано багатьох українців за національний світогляд, причому спостерігаємо функціонування різних форм слова залежно від того, хто з персонажів його говорить: – *Тодосє, – тихо мовив услід дружині, – якщо його привезут і ми признаємо – нас отправлят у **Сибір*** [2, с. 279]; ... *щоб вивозили вже їх до **Сибіру**...* [2, с. 278]; ... *завербувався в **Сибір** на стройки й понині там живе* [2, с. 252], ... *а не пішли б за Степана, то й до **Сибіру** вас не запроторили б* [2, с. 270], ... *як я втекла з **Сибіра** перший раз* [2, с. 271], *Осємнадцать годкув по **Сибіра́х*** [2, с. 270], *Там тютка Гандзюлька з **Сибірув** приїхала* [2, с. 267], *Сиділа на довгому ослоні й роздивлялася тютку Гандзюльку з **Сибірув*** [2, с. 268], *Ну, в **Сибірь**-матушку* [2, с. 239].

Фіксуємо по 4 випадки вживання хороніма Німеччина, здебільшого в спогадах персонажів: *Я так їла востаннє сорок п'ятого в **Німеччині*** [2, с. 241],

Її в **Німеччину** не погнали, бо мати лежача [2, с. 242], Правда, заспокоїв тим, що ми скоро, якщо захочемо, повернемося додому, бо **Німеччина** програла війну [2, с. 246], Ох, поженут мене в **Немеччину** [2, с. 76], та Крим, оскільки відображено події вже після окупації півострова: У дві тисячі чотирнадцятому в **Криму** [2, с. 12]; У чому везла його до **Криму** далекого передміленіумного року? [2, с. 214], То ви додому через **Крим**? [2, с. 239], Чи було українським так, «панарошку», як і весь **Крим**? [2, с. 215].

Назви інших країн ужито по 2 рази: Лише за останні п'ять років у селі як не **Польша**, так **Росія**, а за ними Німеччина і знову **Росія**. Де ж та Україна? [2, с. 278], Шоб і без **Польши**, і без советув... [2, с. 83], І откуда Домаха його привезла? Кажут – із **Бєларусєї** [2, с. 327], причому один раз слово Білорусь – у гемеронімі: Там кіно по «**Бєларусїї**» [2, с. 283].

Водночас у текстах Олени Лотоцької відзначаємо низку українських ойконімів, насамперед тих, що розташовані недалеко від с. Крупове й із якими так чи так пов'язана доля персонажів, із-поміж них – назви районних центрів Рівненської (*Вже як була пора, пані з панями приїжджалі в Дубровици ...* [2, с. 113], *Треба хлопцув у Дубровицу везті* [2, с. 82]) та Волинської (*Поженут на Сарни* [2, с. 78], *Як і возьмут, то хіба рови в Сарнах копать...* [2, с. 77], *Поженут на Сарни* [2, с. 78], *Я в Ковелє живу* [2, с. 239]) областей, обласних центрів, передовсім Луцька (*Не бачив Пилипа ще з сорок четвертого, відколи той з Луцька поїхав – і квит!* [2, с. 278]; *Уляна подалася до далекого Луцька на заробітки* [2, с. 65], *З Луцька* [2, с. 72]) та Києва (*Да в самусєнькі Кійов йде* [2, с. 31], ... *щойно дізналися про бомбардування Києва* [2, с. 12]), міст, які розташовані в Криму (*Старенький їхав до внуків у Сімферополь* [2, с. 239], *До дочки в Сімферополь їду* [2, с. 240], *А в Сімферополь, до старшої Світлани, їжджу двічі на рік, по проїзних* [2, с. 253], *І я до дочки. У Джанкой* [2, с. 240]) та міста Прип'ять (*... у наше село мають привезти на підселення евакуйованих жителів Прип'яті* [2, с. 102]). Спектр ужитих авторкою ойконімів цілком виправданий, адже вони пов'язані з певними подіями з життя персонажів чи тих, про кого вони розповідють. Спорадично (по 1 фіксації) фіксуємо назви

міст інших країн, у яких доводилося бувати героям: *Всі вони летіли на Берлін* [2, с. 248], *Ще коли покійний Яків разом з плисаками ліс до Гданського сплавав* [2, с. 140], *І хіба гето бульба? Буб! От в Архангельську!* [2, с. 97], *Тим багатством могли похвалитися лише ті, чиї родичі жили в Москві чи Ленінграді, або десь у Сибіру* [2, с. 301].

Насамкінець відзначимо функціонування низки мікротопонімів (25 одиниць), переважна більшість із яких (19) представлена в мініатюрі «Грибна дипломатія» [2, с. 110–121]: *Позавчора мама з татом у Грабнік ходили, по Защокувщині пройшлися. <...> Сусід казав, що до Колійки їздив, аж на Борсуках був* [2, с. 110], *На Казімирисі? Чи, може, в Юшковцах?* [2, с. 111]; *На Литовці чи на Кривицькому шляху?* [2, с. 112]; *На Тертацкуй лінії, зразу за Дубами* [2, с. 112]; *...і так прямо в Одринки* [2, с. 112], *Пролетіла Ганзільбеу нівку, хотіла на Застінне йти <...> скоренько вишла в Дуби* [2, с. 112]; *У Бамбульовці? <...> Чи на Вовковні?* [2, с. 113], *Забегали на Защокувщину* [2, с. 113], *Пуйдемо Кривицьким шляхом на Казіміриху* [2, с. 119], *Не встигла я й двох кроків ступити, зійшовши з Тертацької лінії...* [2, с. 119]; *Спочатку йшли Білою дорогою, ну, Тертацькою лінією, потім по Кривицькому шляху – і на Казіміриху вийшли* [2, с. 121], частина з яких наявна й в інших прозових мініатюрах, про що зазначено вище. Такі онімні одиниці не можуть бути зрозумілими широкому загалу, оскільки репрезентують простір навколо Крупового, тому ними так вільно оперують, знаючи про їхнє місцезнаходження, жителі цього села.

Крім зазначеного вище, у текстах Олени Лотоцької фіксуємо також 2 гідроніми (*Мама зателефонувала і сказала, що за Горинню йде дощ* [2, с. 104], *Як ми обговорювали війну за Суецький канал* [2, с. 27]) та відгідронімне утворення назви території (*І всі п'ять років у Присивашиї було при мені* [2, с. 214], 1 оронім (*За тою горою Кундваре – друга половина села* [2, с. 267], *Пуйдете з Толіком на Кундваре* [2, с. 267]), 1 годонім (*Уже давно Центральна* (вулиця) [2, с. 30]). Поодинокі вживання таких власних назв цілком виправдане, адже вони не належать до простору, який оточує жителів села.

Отже, у збірці Олени Лотоцької «Ангели в намистах» зафіксовано понад 50 топонімів (25 мікротопонімів, 13 ойконімів, 6 хоронімів, 3 комоніми, 3 гідроніми, 1 оронім, 1 годонім), які виконують номінативну функцію адже зображують простір, де відбуваються певні події з життя персонажів прозових мініатюр. Такі власні назви відзначені переважно в мовленні персонажів, рідше – авторському, функціують у повсякденно-розмовній формі, часто демонструючи виразні діалектні риси середньополіської говірки та варіативність. Водночас у прямій мові жителів села Крупове топоніми здебільшого передають реально-біографічну деталь зі свого життя або якоїсь іншої, переважно знайомої, особи, тому позначають реалії, добре знайомі персонажам (насамперед мікротопоніми), що підтверджує думку про те, що онімний, зокрема й топонімний, простір художнього тексту – невід’ємний носій національно-культурної інформації.

### Список використаних джерел

1. Бабій Ю. Б. Експресивні можливості онімів у «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Лінгвістика*. 2010. № 2 (20). С. 131–136.
2. Лотоцька Олена. Ангели в намистах. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 384 с.
3. Максимюк М. В. Особливості функціонування топонімів у романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві». *Традиційне і нове у вивченні власних імен: Тези доповідей міжнародної ономастичної конференції*. Донецьк – Горлівка – Святогірськ. 13–16 жовтня 2005 р. Горлівка: Видавництво ГДПІМ, 2005. С. 179–181.
4. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 22.04.06. Київ, 2006. 20 с.